

GLAGOLITICA HIERONYMIANA

Ivan MILOVČIĆ, Krtk*

»Glagolitica Hieronymiana« je višeznačan pojam i mogao bi nam krivo sugerirati predmet našeg zanimanja. Stoga je odmah na početku potrebno predusresti eventualne zabune i odrediti pravi objekt naše teme.

»Glagolitica« je riječ čiji sadržaj obuhvaća sve ono što se odnosi na glagoljicu. Glagoljica je pak pojam koji u svom značenju ima trostruku vrijednost. U najužem smislu riječi glagoljica je ime alfabeta. Šireći svoj sadržaj ona obuhvaća glagoljsku bibliografiju tj. sve ono što je pisano glagoljskim slovima. U najširem smislu riječi glagoljica obuhvaća hrvatsku staroslavensku službu Božju¹. Premda postoje hrvatske staroslavenske luturgijske knjige koje nisu pisane glagoljicom nego ćirilicom (bosančicom) ili latinicom, ipak možemo i njih svrstati pod naslov »glagolitica« jer su dio baštine hrvatske staroslavenske liturgijske tradicije. Glagoljska ili glagoljaška liturgija i hrvatsko staroslavensko bogoslužje za nas su sinonimi, rabimo ih istoiznačno.

Čitavo jedno tisućljeće² jedan dio Crkve među Hrvatima snažno je obilježen staroslavenskom liturgijom. Fenomen staroslavenskog jezika u liturgiji rimskog obreda, u svom povijesnom tijeku često optuživan, sumnjičen i proglašavan heretičkim, ali i priznavan pravovjernim, zaštićivan i dopuštan od najviših crkvenih vlasti, igrao je svoju povijesnu ulogu. Svojim postojanjem svjedočio je jedinstvo Crkve u različitosti i posvješćivao istinu o dostojanstvu i vrijednosti svakog jezika pred Bogom, svakog naroda i čovjeka. Otkrivajući ponovno ove vrijednosti čitavoj Crkvi, Drugi je vatikanski koncil potvrdio ispravnost glagoljaške tradicije i valorizirao napore tisuće anonimnih glagoljaša čijim je trudom ova tradicija živjela sve do najnovijih vremena. Postojanje staroslavenskog bogoslužja rimskog obreda jedno je od sredstava kojim se Zapadna Crkva u svom ekumenskom nastojanju htjela približiti istočnim Crkvama, osobito onim slavenskim³.

* U skraćenom obliku ovo je predavanje održano 1989. u Rimu na simpoziju povodom 400. obljetnice crkve sv. Jeronima. Izvorno talijanski tekst objavljen je u zborniku simpozija *Chiesa Sistina 1589–1989*, I, Roma 1989, str. 181–201.

¹ O značenju pojma glagoljica usp. M. JAPUNDŽIĆ, *Hrvatska glagoljica*, u *Hrvatska revija*, god. XIII/1963., 4(52), 470.

² O postojanju staroslavenskog bogoslužja među Hrvatima govori pismo pape Ivana X. dalmatinskim biskupima 925. kao i njegovo pismo kralju Tomislavu iz istog vremena. O tome vidi V. ŠTEFANIĆ, *Tisuću i sto godina od moravske misije*, u *Slovo* 13, 1963., 31.

³ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskog glagoljaštva*, Zagreb 1975., 191.

Značenje se staroslavenske liturgije ne iscrpljuje na planu univerzalne Crkve. Njezino je značenje još veće na nacionalnom planu. Staroslavenska je liturgija njegovala svijest o pripadnosti jednom narodu, u okviru Austro-ugarske monarhije, koji nije ni talijanski ni njemački⁴; ona je ishodište prvih povijesno-pravnih dokumenata⁵ i književnih začetaka⁶. O glagoljici piše J. Bratulić:

»Kulturni, književni i religiozni život srednjega vijeka, barem u jednom svojem, jačem dijelu, bio je zahvaljujući glagoljici prisutan i u hrvatskom narodu. Preko ovog pisma mnoge duhovne vrednote Zapada i Istoka bile su dostupne i našem čovjeku: težaku, pastiru, mornaru, vojniku (...) Glagoljica nas nije izolirala od kulturnih strujanja Evrope, ona nas je u to strujanje uključivala, uranjala. Hrvatska je književnost u srednjem vijeku bila most Istoka prema Zapadu...«⁷.

Hrvatska crkva sv. Jeronima u Rimu i ustanove vezane uz nju ucijepili su se u kontekst glagoljaške tradicije kao njezini gorljivi promicatelji zalažući se za izdavanje glagoljskih liturgijskih knjiga i kao njezini gorljivi zaštitnici u trenucima oštrih napadaja i pokušaja uništenja.

Iz ove činjenice proizlazi drugi dio naslovne sintagme. Pridjev »Hieronymiana« dakle, ne znači da se ovo izlaganje želi baviti utvrđivanjem veze između osobe sv. Jeronima i glagoljskog alfabeta. Nije nam svrha ispitivati opravdanost i čvrstoću teorije po kojoj bi sv. Jeronim bio izumitelj ovog pisma. Ova je teorija danas, barem u svome izvornom obliku, napuštena⁸, ali je u povijesti odigrala značajnu ulogu u zaštiti glagoljice. Naš je cilj, naprotiv, da u svjetlu dokumenata ispitamo postojanje i prakticiranje staroslavenskog bogoslužja u crkvi sv. Jeronima u Rimu i djelovanje ustanova i pojedinih ljudi vezanih uz ovu crkvu na očuvanju i gajenju staroslavenske liturgije.

Četiristota obljetnica gradnje hrvatske nacionalne crkve sv. Jeronima u Rimu prilika je da se osvijetli ili bar posvijesti uloga i važnost hrvatskih ustanova u Rimu na planu hrvatskog glagoljaštva. Iako crkva sv. Jeronima nije jedina crkva izvan geografskog okvira hrvatskih biskupija u kojoj se vršilo staroslavensko bogoslužje⁹, ona je među ovima svakako najznačajnija po svom položaju (grad Rim) i najplodnija po djelovanju ljudi koji su s njom životom i radom povezani.

Ova tema do danas nije sustavno obrađivana. Neki autori je dotiču, govoreći o njoj u sklopu povijesnog pregleda svetojeronimskih ustanova kao Jelić¹⁰, Magje-

⁴ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća...*, 192.

⁵ Upravo su pravni dokumenti, prvi po nastajanju, pisani na narodnom jeziku glagoljskim pismom. Tako Bašćanska ploča (1100.) pa Vinodolski zakonik (1288.) Vrbnički statut (1388.).

⁶ Usp. J. BRATULIĆ, *Hrvatska glagoljska književnost između Istoka i Zapada*, u *Croatica Christiana periodica*, 6/IV 1980., 116–121; i M. JAPUNDŽIĆ, *Hrvatska glagoljica...*, 488.

⁷ J. BRATULIĆ, *Glagoljsko pismo i Konstantin Ćiril*, u *Svesci KS* 13, 1969., 62.

⁸ Usp. M. JAPUNDŽIĆ, *Hrvatska glagoljica...*, 471; V. ŠTEFANIĆ, *Tisuću i sto godina...*, 34.

⁹ Osim u njoj staroslavenska se liturgija slavila i u Veneciji u nacionalnoj crkvi sv. Jurja i Trifona, u bazilici sv. Klementa u Rimu, pa čak i u crkvi sv. Petra u Rimu. O tome usp. L. JELIĆ, *Fontes Historici Liturgiae Glagolito-Romanae a XIII ad XIX seculum*. Veglae 1906., XVI 11, XIX 89b, XIX 316.

¹⁰ Usp. L. JELIĆ, *L'istituto croato a Roma*, Zara 1902., 30–31; L. JELIĆ, *Hrvatski zavod u Rimu*, u *Vjestnik Kr. Hrv.–Slav.–Dalm. zemaljskog arkiva*, Zagreb 1902., 27.

rec¹¹, Kokša¹², ili je promatraju pod juridičkim vidom privilegija u sklopu krajeva i crkava koje imaju ovo bogoslužje, kao Šojat¹³. Burić je dotiče govoreći o kano- nicima sv. Jeronima¹⁴, o štovanju sv. Ćirila i Metoda¹⁵ i o staroslavenskim liturgij- skim knjigama izdanim od Propagande¹⁶.

Ovim bismo htjeli skupiti dosadašnja istraživanja, konfrontirati ih s nama dostup- nim dokumentima i donijeti vlastito viđenje »glagoliticæ Hieronymianæ«.

Staroslavenska liturgija u crkvi sv. Jeronima

A) XVI. stoljeće

Najstarije svjedočanstvo o postojanju glagoljskih liturgijskih knjiga u ustanovama sv. Jeronima zabilježeno je na sjednici bratovštine sv. Jeronima 1. rujna 1585.¹⁷, dakle četiri godine prije izgradnje Sikstove crkve. Iz zapisnika te sjednice sazna- jemo da je Bratovština zaključila darovati glagoljski brevijar koji je bio vlasništvo pokojnog Mihovila Monaco, Zadrana, fra Antunu Riječaninu, redovniku Tre- čeg reda sv. Franje, s obvezom da moli za pokojnog Monaca i za cijelu bratovšti- nu¹⁸.

Ovaj je zapis potvrda o postojanju glagoljskih liturgijskih knjiga u ustanovi sv. Jeronima u Rimu, no iz same činjenice postojanja ovog brevijara bilo bi preuzetno zaključivati postojanje i prakticiranje staroslavenske liturgije. Don Mihovil Mo- naco mogao je imati glagoljski brevijar u svojoj privatnoj knjižnici za privatnu upotrebu, tj. za moljenje oficija kad ga je molio sam. Činjenica da ga je Bratov- ština darovala franjevcu trećorecu, tj. čovjeku koji je, s obzirom da je bio pripad- nik reda trećoredaca–glagoljaša, sigurno dobro poznao glagoljicu i služio se njome u liturgiji, izaziva pitanje: da li je Bratovština tako postupila zato što u svojim redovima, osim ovog redovnika, nije imala drugog svećenika koji bi se tim brevijarom mogao služiti?

Kao potvrda glagoljanja u crkvi sv. Jeronima mogao bi se navesti i u buli »Sapien- tia Sanctorum« navedeni uvjet koji određuje da član Kaptola sv. Jeronima može

¹¹ Usp. G. MAGJEREC, *Istituto di S. Girolamo degli illirici*, Roma 1953., 30–32; i hrvatska verzija G. MAGJEREC, *Hrvatski zavod sv. Jeronima – Collegium S. Hieronymi Illyrico- rum – u Rimu*. Rim 1953., 30–33.

¹² Usp. G. KOKŠA, *S. Girolamo degli schiavoni (chiesa nazionale croata)*, Roma 1971., 66.

¹³ Usp. N. ŠOJAT, *Deprivilegio linguae paleoslavicae in liturgia romana, Excerpta ex disser- tatione ad lauream in facultate juris canonici Pontificiae Universitas Gregoriana, Romae* 1947., 29–31.

¹⁴ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici hrvatskog Kaptola sv. Jeronima u Rimu (1589.–1901.)*, u *Ra- dovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, sv. III–IV, Rim 1971., 91–158.

¹⁵ Usp. J. BURIĆ, *Iz prošlosti hrvatske kolonije u Rimu*, Rim 1966., 71–72.

¹⁶ Usp. J. BURIĆ, *Libri croati publicati a cura della S.C. di Propaganda Fide*, u *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria rerum*, vol. II 1700–1815, Rom–Freiburg–Wien 1973., 827–841.

¹⁷ Usp. Arhiv Hrvatskog papinskog zavoda sv. Jeronima /ASJ/, *Decreti* 4, 121.

¹⁸ O ilirskom imenu vidi L. JELIĆ, *L'istituto croato...*, 32–40; L. JELIĆ, *Hrvatski zavod...*, 30 ss; G. MAGJEREC, *Istituto di S. Girolamo...*, 26; J. MAGJEREC *Hrvatski zavod...*, 21.

postati samo onaj tko je »ilirske« narodnosti i poznaje »ilirski« jezik¹⁹. Magjerec obrazlaže ovaj uvjet upravo potrebom glagoljanja u crkvi²⁰, no to ipak ostaje samo nagađanje.

U nizu dokumenata koji izričito i jasno govore o staroslavenskoj liturgiji u crkvi sv. Jeronima u Rimu kao najstarije svjedočanstvo predstavlja nam se informacija koju je hvarski biskup Petar Cedulini pisao 1600. kardinalu protektoru Bratovštine²¹. Ovo pismo kaže:

»Dovendo ultimamente gl'Alunni instruire nella fede et erudire nella dottrina cristiana i Popoli, pr necessario farli essercitare a predicare et leggere nella materna lingua particolarmente nella Chiesa di S. Girolamo della Natione che daria gran reputatione alla sede Apostolica et edificatione alle nationi esterne«²².

Biskupu je očito stalo da se hrvatski studenti koji su iz Loreta prešli u Rim²³ vježbaju u čitanju i propovijedanju na materinskom jeziku, osobito u crkvi sv. Jeronima. Znači li ovaj tekst da studenti trebaju primati pouke u čitanju i propovijedanju na materinskom jeziku od svećenika koji djeluju u sv. Jeronimu ili je smisao ovog teksta da se studenti trebaju pripremati kako bi mogli propovijedati i čitati u crkvi sv. Jeronima na materinskom jeziku? Odgovor na ovo pitanje iz teksta se ne može sasvim jasno razabrati. Biskup ipak, bilo u jednom bilo u drugom slučaju, pretpostavlja činjenicu da se u sv. Jeronimu čita i propovijeda na »materinskom jeziku«. Izraz »materinski jezik« sigurno se odnosi na staroslavenski jezik jer u crkvi se »čita« misa i oficij, a knjige su za te službe pisane staroslavenskim jezikom^{23a}.

B) XVII. stoljeće

Drugo u nizu dosad poznatih svjedočanstava o staroslavenskoj liturgiji u crkvi sv. Jeronima u Rimu nalazimo u 17. stoljeću tj. godine 1623.²⁴ U trenutku zapisivanja ovog svjedočanstva već je sto sedamdeset godina bila duga povijest »ilirske«

¹⁹ Usp. F.S.I. /Fra S. IVANČIĆ/, *La questione di S. Girolamo dei schiavoni in Roma in faccia alla storia e al diritto ed il breve di S.S. Leone XIII Slavorum gentem*, Roma 1901. LIX

²⁰ Usp. J. MAGJEREC, *Hrvatski zavod...*, 31; G. MAGJEREC, *Istituto di S. Girolamo...* 31–32.

²¹ Usp. Tajni vatikanski arhiv, AA.Arm I–XVIII, no. 1718, 1–5

²² *Isto f. 3*; usp. P. J. JURIC, *Collegium Illyricorum Lauretanum*, Pontificio Instituto Orient. studiorum, Dissertatio ad lauream, elucubavit 1930–1932, defendebat 2 Jul. 1932, neobjavljeno, 168.

²³ Usp. P. J. JURIC, *Collegium Illyricorum...* 168.

^{23a} Osim ovih postojala je liturgijska knjiga zvana »Ščavet«, neka vrsta lekcionara koji je osim biblijskih perikopa sadržavao dijelove mise ili drugih obreda koje je svećenik ili narod glasno molio ili pjevao. »Ščaveti« nisu bili službeno priznati sa strane crkvenih vlasti već jednostavno tolerirani. Iako su pisani latinicom i prevedeni na govorni hrvatski jezik, oni predstavljaju razvojnu liniju glagoljskog fenomena i tako su dio glagoljske tradicije. Usp. J. FUCAK, *Šest stoljeća...* 127–137.

²⁴ Usp. ASJ, *Libro delle messe di S. Girolamo degli Illirici di Roma 1623–1628*.

crkve u Rimu posvećene sv. Jeronimu²⁵, a Sikstova je crkva bila već zašla u četvrto desetljeće svoga postojanja²⁶. U knjizi misa²⁷ koja dan za danom od 6. srpnja 1623. do 27. studenoga 1628. bilježi celebrante i mjesto tj. oltar na kojem je misa bila slavljena, na nekoliko mjesta otkrivamo podatak da je misa bila slavljena staroslavenskim jezikom. Tako pod datumom nedjelja 10. prosinca 1623. nakon imena trojice celebranata na četvrtom mjestu stoji zapisano:

»Il S(ign)or Don Gio(vanni) Tonco da Sibenico Can(oni)co La messa all'Illyrica alla Mad(on)na S(antissi)ma«.

Uz ovaj podatak u istoj knjizi nalazimo još nekoliko puta bilješku o slavljenju staroslavenske mise. Pod datumom utorak 22. srpnja 1625. stoji da je Don Mattheo M. da Zara služio misu »in lingua Illyrica« a slijedeća dva dana isti podatak, osim uz njegovo ime, stoji još uz ime Don Gio(vanni) da Zara. U srijedu 14. siječnja 1626. »jedan domaći svećenik« imao je misu na istom jeziku. Uz ime Gio(vanni) Tonco još se na dva mjesta navodi podatak da je slavio misu »in lingua Illyrica« i to u četvrtak 18. lipnja 1626. i srijedu 30. rujna 1626., tj. na blagdan sv. Jeronima.

U istoj knjizi nalazimo i glagoljske bilješke 8. i 14. svibnja 1625., vjerojatno potpise svećenika koji su misili u crkvi. Vrlo je vjerojatno da su i to bili svećenici hodočasnici koji su došli iz domovine i ovdje mogli misiti staroslavenskim jezikom i potpisati se glagoljicom.

Svi ovi podaci o staroslavenskom bogoslužju zabilježeni su u prvom dijelu knjige koju uz rijetke iznimke piše Antonio Venturin Lukacich, Dalmata iz Šibenika, kanonik, kako se sam predstavio u knjizi²⁸. Njegov se rukopis može prepoznati na svim stranicama knjige od početka pa sve do 7. rujna 1626. Drugi dio knjige od 8. rujna 1626. do 27. studenog 1628., dakle više od dvije godine, pisan rukom Ivana Mikercicha uopće ne bilježi da se slavila staroslavenska misa. Da li se stvarno nije slavila ili je kroničar propustio bilježenje tih podataka ostaje pitanje bez odgovora.

Zanemarimo li nečitke glagoljske bilješke 8. i 14. svibnja 1625., opažamo da je od devet ubilježenih staroslavenskih misa tri služio Giovanni Tonco, tri Mattheo da Zara, dvije Giovanni da Zara, jednu neki svećenik kojemu zapisivač ne zna ni ime. Od svih ovih osoba samo je Giovanni Tonco (Ivan Tomko Mrnavić) bio članstvom vezan uz Bratovštinu sv. Jeronima. Ostali su bili hodočasnici, što potvrđuje činjenica da se njihovo ime spominje samo jedanput, ili samo dva ili tri susljedna dana.

Od sedam dana na koje su ove mise bile slavljene samo su dva blagdanska i to nedjelja 10. prosinca 1623. i srijeda 30. rujna 1626. – blagdan sv. Jeronima, titu-

²⁵ Početak crkve sv. Jeronima u Rimu smješten je u godinu 1453. kad je papa Nikola V. Hrvatima darovao ruševnu crkvicu sv. Marine koju je hrvatska Bratovština restaurirala i posvetila sv. Jeronimu. O tome v. L. JELIĆ, *Hrvatski zavod...* 6–7; L. JELIĆ, *L'istituto croato...*, 4–5.

²⁶ Nova crkva sv. Jeronima na mjestu porušene prve bila je izgrađena 1589. Usp. G. KOKŠA, *S. Girolamo...*, 18.

²⁷ ASJ, *Libro delle messe...*

²⁸ ASJ, *Libro delle messe...*

lara crkve. Ni uz jednu staroslavensku misu ne stoji bilješka »cantata«, što je inače redoviti običaj bilježenja uz svaku svečanu latinsku misu.

U knjigama inventara crkve sv. Jeronima glagoljske se liturgijske knjige pojavljuju prvi put godine 1649.²⁹

Slijedeći važan dokumenat o staroslavenskom bogoslužju u crkvi sv. Jeronima u Rimu jest izvještaj Jeronima Paštrića prigodom apostolske vizitacije 1659. Budući da je ovaj dokumenat do nas došao u tri različita prijepisa³⁰, uslijed prepisivačkih pogrešaka ili pak interpretacija prepisivača danas imamo dvije varijante tog izvještaja. Prijepis koji nalazimo u arhivu sv. Jeronima³¹ i jedan od dva koji se nalazi u arhivu JAZU u Zagrebu³² međusobno su zavisne kopije s istim pogreškama i ponegdje jednako nerazumljivim smislom rečenica. Naprotiv, drugi prijepis iz arhiva JAZU³³ stariji je prema mišljenju I. Goluba³⁴ i čini se, bez prepisivačkih pogrešaka i s razumljivijim, smislenijim rečenicama i vjerojatno bliži originalu. Taj dokumenat kaže:

»Nella d(ett)a Chiesa qualche volta si celebra la messa nell'idioma Illyrico dalli preti o frati Illyrici che vengono dal Paese per visitare li sacri Limini. A quel fine in d(ett)a Sacrestia si tiene un Messale Illyrico stampato nella Sacra Cong(regazio)ne de Propaganda Fide per ordine di Papa Urbano 8° S.M. come nella Bolla sua altre volte data. Nel med(esi)mo linguaggio si recitano li Divini Offizii e si celebrano le Messe nella Chiesa di Ruteni delli santi Sergio e Baccho in Roma app(ress)o la Madonna de Monti in conformità delli Greci di S. Athanasio in Roma. Il che serve a cosolaz(io)ne grande delli devoti Nazionali i quali quando sentono le Messe nel proprio idioma con mag(gi)or fervore frequentano li S(antissi)mi Sacramenti (...) Chiesa«.

Ovakav kakav je pred nama dokumenat svjedoči da se u crkvi sv. Jeronima slavila staroslavenska služba Božja, zapravo staroslavenska misa. Dokumentat ne spominje od kada postoji običaj da se u crkvi misi staroslavenskim jezikom. Isto tako ništa ne kaže ni o moljenju staroslavenskog časoslova. Podatak o moljenju staroslavenskog oficija odnosi se na crkvu sv. Sergia i Bacca. Zadnja tvrdnja o »pobožnim sunarodnjacima« ne izriče jasno odnosi li se to i na crkvu sv. Jeronima ili samo na nabrojene crkve gdje Rusini i Grci slave misu na vlastitom jeziku. Čini se da je Paštrić htio rusinskom i grčkom praksom opravdati staroslavensko bogoslužje u crkvi sv. Jeronima. Stoga nije očigledno da se iz ovog dokumenta može zaključiti da su Hrvati zbog toga dolazili u crkvu »u većem broju i s većim zadovoljstvom«³⁵. Čini nam se pretjerana Jelićeva tvrdnja da Paštrić »naglašava običaj

²⁹ ASJ, Inventari C. IV, 12 c.

³⁰ Usp. ASJ, *Storia di vario genere*, ms. 5b, s. 25; Arhiv JAZU Zagreb, ms. II d. 38, *Hieronymus Pastritius, Informatio de statu et redditibus Hospitalis et Congregationis S. Hieronymi in Urbe*, anno 1659; Arhiv JAZU Zagreb, *Pastritii Hieronymi Historicae disquisitiones de Hospitali et Ecclesia S. Hieronymi Illyricorum in Urbe cum adjunctis*, ms. IV c. 33.

³¹ ASJ, *Storia di vario genere...*,

³² Arhiv JAZU, ms. II d. 38

³³ Arhiv JAZU, ms. IV c. 33.

³⁴ Usp. I. GOLUB, *Neki arhivski materijali o ustanovama sv. Jeronima u Rimu*, u *Historijski zbornik* god. XXIII–XIV/1970–1971, 348 i 349.

³⁵ Usp. L. JELIĆ, *L'istituto croato...*, 30; L. JELIĆ, *Hrvatski zavod...*, 27, nota 2; L. JELIĆ, *Fontes...*, XVII 182.

od pamtivjeka, da u crkvi sv. Jeronima hrvatski svećenici i redovnici govore misu na slavenskom jeziku³⁶. U dokumentu koji smo citirali nema ni približnog odgovora na pitanje od kada se staroslavenska liturgija slavi u sv. Jeronimu. Budući da Jelić datira dokumenat 1667–c. i pripisuje ga Ivanu Paštriću³⁷, kako to čine i neki kasniji autori³⁸, dok ovaj dokumenat Jeronima Paštrića iz 1659. uopće ne spominju, može se postaviti pitanje o postojanju još jednog dokumenta koji se možda izgubio³⁹.

C) XVIII. stoljeće

Osamnaesto stoljeće donosi nam nekoliko svjedočanstava o staroslavenskoj liturgiji u crkvi sv. Jeronima.

Liturgičar Merati piše 1738. godine:

»...in Ecclesia S. Hieronymi Illyricorum huius Almae Urbis in die Festo S. Hieronymi dum celebratur missa solemnis, canitur idiomate Illyrico Epistola in choro ab uno ex Beneficiatis eiusdem ecclesiae, Evangelium vero ab uno ex Canonicis«⁴⁰.

Ovdje dakle imamo svjedočanstvo da na blagdan sv. Jeronima pod svečanom misom koja je bila latinska, postoji običaj pjevanja poslanice i evanđelja na »ilirskom« jeziku. Želi li Merati pritom namjerno prešutjeti da se i na neke druge dane običava činiti isto i da čak postoji običaj slaviti cijelu misu staroslavenskim jezikom, ili mu to nije poznato zbog nedovoljne informiranosti, ili možda zato što je momentalno zaista bila takva praksa, nije nam poznato. U svakom slučaju njegova nam je bilješka dragocjena jer svjedoči, makar minimalno, postojanje staroslavenske tradicije u sv. Jeronimu.

³⁶ Usp. L. JELIĆ, *Hrvatski zavod...*, 27, nota 2; L. JELIĆ, *L'istituto...*, 30; L. JELIĆ, *Fontes...*, XVII 182.

³⁷ Usp. L. JELIĆ, *Fontes...*, XVII. 182.

³⁸ Usp. G. MAGJERIC, *L'istituto di San Girolamo...*, 31, govori o memorijalu Ivana (!) Paštrića; J. MAGJERIC, *Hrvatski zavod...*, 31, govori o spomenici Jerka (!) Paštrića iz 1667.; N. ŠOJAT, *De privilegio...*, 29, govori isto o J. (Johannes?) Paštriću i o godini 1667.; G. KOKŠA, *S. Girolamo...*, 66, govori o 1667. godini i o Paštriću ali ne spominje njegovo ime.

³⁹ Ivan Paštrić mlađi je brat Jeronima Paštrića. Od 1659. on doista živi u Rimu i djeluje u tiskari Kongregacije za širenje vjere. Malo je vjerojatno da se 1667. c. kao mlad svećenik bavio pitanjem staroslavenskog bogoslužja u crkvi sv. Jeronima. Njega je više zanimala teologija i izdavanje glagoljskih liturgijskih knjiga. Brat mu Jeronim, piše naprotiv, prema dnevnim potrebama i zanimaju ga teme poput ove. Drugo što nas navodi na zaključak da se zabunom dokumenat pripisuje Ivanu umjesto Jeronimu Paštriću jest činjenica da Jelić u svojim *Fontes...* ne spominje dokumenat Jeronima Paštrića, nego samo ovaj dokumenat kojeg pripisuje Ivanu Paštriću i stavlja ga u godinu 1667. c. Čini nam se nemogućim da nije poznao dokumenat Jeronima Paštrića iz 1659., jer u svojoj knjizi *Hrvatski zavod...* citira Paštrićevo izvješće iz 1651. zatim iz 1659 (!) i 1669., ali isto tako »spomenicu« iz 1667–9. Za potvrdu staroslavenske liturgije u sv. Jeronimu citira samo ovu »spomenicu« iz 1667–9. U ovoj knjizi uopće ne spominje o kojem se Paštriću radi. Osim toga za sve ove dokumente bilježi da se nalaze u Arhivu Sv. Jeronima ali, nažalost, bez preciznije oznake mjesta u tom arhivu. O Ivanu Paštriću v. I. GOLUB, *Život i djelo Ivana Paštrića*, u *Ivan Paštrić (1636–1708) Život, djelo i suvremenici, Zbornik radova znanstvenog skupa o 350. obljetnici rođenja*, Split 1988, 13–22; O Jeronimu Paštriću v. J. BURIC, *Kanonic...*, 107–111.

⁴⁰ L. JELIĆ, *Fontes...*, XVIII 52.

Drugi dokument iz ovog stoljeća je svjedočanstvo Kongregacije za širenje vjere. U svojoj uputi koparskom biskupu o upotrebi »ščaveta« Kongregacija piše 1765.–c.:

»Hic Romae Ecclesia S. Hieronymi, in qua natio Illyrica suis ritibus sacra facit, utitur quadam editione Venetiis a Pezzano anno 1718. comparata«⁴¹.

Ovo je svjedočanstvo manje precizno od onog prethodnog. Kongregacija kaže da u crkvi sv. Jeronima narod »ilirski« »suis ritibus sacra facit«. Očito je da se radi o staroslavenskom jeziku u liturgiji. Ne kaže se, međutim, kada, kako često i u kojoj mjeri to biva, tj. koje službe, na koje dane i da li samo pojedini dijelovi službe. Sigurno je samo to da se »ilirskim« jezikom čitaju poslanica i evanđelje, zapravo oni dijelovi za koje se upotrebljava »editio Venetiis a Pezzano comparata«⁴².

Treći je dokument vrlo precizan i jasan jer mu je cilj potvrditi i povijesno utemeljiti praksu glagoljanja u crkvi sv. Jeronima. To je izjava pod zakletvom arhiepiskopita i kanonika sv. Jeronima iz godine 1776. Tu čitamo:

»Nos Archipresbiter et Canonici Venerabilis Ecclesiae Collegiate S. Hieronymi Nationis Illyricae Urbis medio juramento tacto pectore mores testamur, verboque veritatis notum facimus, quod certis diebus solemnioribus, scilicet Nativitatis Domini Nostri Jesu Christi, Pentecostes, ac Divi Hieronymi, cui dicata comperitur Ecclesia in qua ex summa munificentia S.M. Sixti V. erectum fuit nostrum Capitulum, semper atque semper ab eo tempore quo fuimus recepti inter Clericos Beneficiatos, ac Canonicos usque in presens, inter Missarum Solemnia binos canonicos, Diaconum nempe et Subdiaconum, Evangelia et Epistolas lingua Illyrica cecinisse. Testamurque insuper ita semper fuisse observatum a tempore, cujus initium memoria non extat, sicut Nobis tradiderunt Majores nostri, obstantes sic eos observasse et audivisse ab illorum Majoribus, seu Predecessoribus Capitularibus observatum fuisse, citra quod ab hac laudabili inveterataque consuetudine fuerit unquam declinatum nedum, ut cuique patens esset peritia linguae Illyricae juxta id quod in Constitutione erectionis prescribitur, verum etiam ut vigeat Romae perpetuum monumentum consuetudinis laudatae ab Apostolica Sede recitandi Officia divina, itemque Missas celebrandi idiomate Illyrico per sacerdotes Illyricos«⁴³.

Ova izjava tvrdi da su se u crkvi sv. Jeronima na »ilirskom« jeziku pjevali evanđelja i poslanice na određene dane i to na Božić, Duhove i na blagdan sv. Jeronima, pod svečanim misama. Osim toga tvrdi da je taj običaj bio stalan od vremena kad je kaptol bio osnovan pa sve do najnovijih vremena. Prema predaji koja se u Kaptolu prenosila od pokoljenja na pokoljenje, da je u Rimu bio živ običaj od kojeg se nikad nije odstupilo da »ilirski« svećenici mole časoslov i slave misu na »ilirskom« jeziku, kanonici svjedoče da se to obdržavalo od pamtivijeka.

⁴¹ L. JELIĆ, *Fontes...*, XVIII 89.

⁴² Riječ je o »Ščavetu« *Piscstole i evanghielya Priko suega Godiscta novo istomacena po razlogu Missala duora Rimskoga. Od suigh pomangkanyih Koliko moguchie bisse Koya do sad nebighu ociscstena: i sasuijmi, koya do sad u Slouinschi yezik magnakahu s' velikom pomgnyom istomacena, i virno prinessena. Z nouemi svetci. Pristupisce K' gnim mnogihij blagosloui: Red Karsctenya: i Kalendar Papae Grgura: s' Tabulom Blannijh pomiscgliuij. I s' Tabulom, u koyojse cini mienna Miessecza. Po f. IVANV BANDVLAVICHIV Skop. R.M.B. U Bnezih, Po Nicolì Pezzanu 1718.*

⁴³ ASJ, *Romanae praetensae habilitationis 1776*, Scritture e Sommari a stampa, stoljeće XV–XIX, 3; L. JELIĆ, *Fontes...*, XVIII 99.

D) XIX. stoljeće

Iz devetnaestog stoljeća imamo nekoliko svjedočanstava o staroslavenskoj liturgiji u crkvi sv. Jeronima. Dokumenti koji govore o bogoslužju spominju da se prema starom privilegiju na određene dane pod svečanim misama pjevaju evanđelja i poslanice narodnim jezikom. Tako se u izvještaju prigodom vizitacije 1824. čita:

»Vi è inoltre l'altra prerogativa di legger l'epistola e Vangelo Illirico dopo il latino nella solennità Natale, Epifania, Pasqua di Risurrezione, Pentecoste e S. Girolamo«⁴⁴.

Slično pišu godine 1858. »Katolički list« u dopisu iz Rima⁴⁵ i kardinal Domenico Bertolini, pišući o sv. Ćirilu i Metodu⁴⁶.

U toku prošlog stoljeća bile su slavljene, koliko se može utvrditi, dvije svečane staroslavenske službe Božje i to jedna u jubilejskoj ćirilometodskoj godini 1863., tisućtoj od početka slavenske misije svete Braće, na blagdan sv. Ćirila i Metoda 5. srpnja, na istočnoslavenskom obredu⁴⁷, a druga 27. lipnja 1880. prigodom proslave tisućite obljetnice dopuštenja pape Ivana VIII. po kojem je staroslavenski jezik bio priznat u Zapadnoj Crkvi. Ova se misa slavila na zapadnom, rimskom obredu. Ovom prigodom papa Leon XIII. dao je dozvolu za slavljenje te mise⁴⁸.

E) XX. stoljeće

U dvadesetom se stoljeću problem staroslavenskog bogoslužja uzima kao »predmet posebnog proučavanja sa strane Sv. Stolice«. Nakon pomnog ispitivanja odlučeno je da:

a) na slavljinama nacionalnih blagdana u crkvi sv. Jeronima »Te Deum« i odnosna molitva budu pjevani »in slavo«,

b) što se tiče sv. mise, budući da prema Dekretu Kongregacije za obrede od 18. prosinca 1906. pravo privilegija staroslavenskog bogoslužja imaju crkve »koje imaju te običaje, što nije potvrđeno za sv. Jeronima« u ovoj se crkvi misa »mora slaviti latinski«. Ipak se dopušta na blagdan sv. Jeronima i sv. Ćirila i Metoda i na nacionalne blagdane čitanje ili pjevanje poslanice i Evanđelja na staroslavenskom »nakon pjevanja na latinskom«,

c) svećenici koji su na prolazu kroz Rim, a u svojoj domovini imaju privilegij glagoljanja, mogu i u sv. Jeronimu slaviti misu na ovom jeziku, ali u jednoj posebnoj kapelici koja se jednom zauvijek mora odrediti za tu svrhu⁴⁹.

⁴⁴ ASJ, *Relazione dello stato Materiale, Spirituale e Governativo in discarico dei quesiti fatti dalla Sacra Visita di Nostro Signore con Decreto del 26 Giugno 1824 Riguardanti la Chiesa e Pio Stabilimento di S. Girolamo della Nazione Illirica*, Motu propri 7, odgovor 27.

⁴⁵ —, *Kaptol i sbor ilirski sv. Jeronima u Rimu*, KL 9, 1858., 70.

⁴⁶ L. JELIĆ, *Fontes...*, XIX 315.

⁴⁷ J. BURIC, *Iz prošlosti...*, 70.

⁴⁸ J. BURIC, *Iz prošlosti...*, 72.

⁴⁹ ASJ, Pismo Državnog, tajništva od 17. veljače 1925., prijepis, *Dokumenti 1920–1929* (u Rektoratu).

Mons. Giuro Magjerec, ondašnji rektor Zavoda, 30. rujna 1940. pismom naslovljenim na Papu moli da se privilegij staroslavenskog bogoslužja prizna i crkvi sv. Jeronima. U pismu navodi tri motiva zbog kojih bi bilo oportuno podjeljivanje ovog privilegija i ovoj crkvi:

a) »Svećenici iz ovih krajeva (gdje se misa slavi na staroslavenskom jeziku), živeći više godina u Rimu zbog svojih studija, budući da ne mogu u sv. Misi upotrebljavati drugi jezik osim latinskog, lako zaborave slavljenje na staroslavenskom jeziku, a čim se vrate kući obvezatni su slaviti sv. misu isključivo na staroslavenskom jeziku«. Pozivajući se na Apostolsko pismo »Slavorum gentem« u kojem papa Leon XIII. piše o pravu da biskupi glagoljaških biskupija narede svojim svećenicima, koje šalju u Rim na studij, da studiraju staroslavenski jezik i da dobro poznaju glagoljsko pismo, rektor Magjerec piše da »bi najefikasnija vježba bila kad bi mogli i u Rimu slaviti sveti obred na staroslavenskom jeziku«.

b) Drugi je motiv to što je sv. Jeronim nacionalna crkva i što se tu na poseban način štiju slavenski apostoli sveti Ćiril i Metod.

c) Treći je razlog što Hrvati upravo slave tisuću i tristo godina svojih veza sa Svetom Stolicom i ovaj bi privilegij bio razlogom velike radosti za čitavu naciju⁵⁰.

Molba rektora Zavoda nije bila jedina molba za davanje ovog privilegija crkvi sv. Jeronima, kako se vidi iz pisma kardinala protektora Zavoda rektoru Magjercu. Kardinal Pietro Fumasoni Biondi piše da je Papi prezentirao molbu zagrebačkog nadbiskupa »za dopuštenje staroslavenske mise u sv. Jeronimu« i da je on u svojstvu protektora tu molbu preporučio Papi⁵¹.

Odgovor na ove molbe je dokumenat Kongregacije za obrede od 18. prosinca 1940. Po tom dokumentu staroslavensku misu smiju služiti svećenici koji dolaze u Rim iz krajeva u kojima je dopuštena staroslavenska liturgija i to u privatnim kapelama, a u crkvi samo ako je velik broj svećenika ili mnogo naroda⁵². Dozvola je bila dana na godinu dana. Do 1949. bila je produžavana svake godine⁵³, 1950. produžena je na pet godina⁵⁴, 1956. opet samo na godinu dana⁵⁵, a 1957. ponovno na pet godina⁵⁶.

Tijekom dvadesetog stoljeća, sve tamo do šezdesetih godina, slavila se u sv. Jeronimu samo jedna svečana staroslavenska misa i to 21. travnja 1953. povodom proslave petstote obljetnice osnutka hrvatskog gostinca u Rimu breveom Nikole V. »Piis fidelium votis«⁵⁷. Ovu je misu predvodio s dozvolom Kongregacije za obrede⁵⁸ mons. Antun Golik, član uprave Zavoda i senjski kanonik. Liturgijskom

⁵⁰ ASJ, Molba rektora Magjerca od 30. rujna 1940., kopija *Dokumenti 1940–1950* (u Rektoratu).

⁵¹ ASJ, Pismo kardinala Pietra Fumasoni–Biondi od 19. listopada 1940. *Dokumenti 1940–1950...*

⁵² ASJ, R. 39/1940, *Dokumenti 1940...*

⁵³ ASJ, 1122/41; 2377/42; 3500/43; 6/45; 7/46; 7/47; 12/48; 16/49, *Dokumenti 1940...*

⁵⁴ ASJ, R. 19/1950, *Dokumenti 1950–1959* (u Rektoratu)

⁵⁵ ASJ, R. 7/1956, *Dokumenti 1950...*

⁵⁶ ASJ, R. 17/1957, *Dokumenti 1950...*

⁵⁷ J. MAGJEREC, *Hrvatski zavod...* 147 ss.

⁵⁸ ASJ, R. 17/1953, *Dokumenti 1950...*

reformom Drugog vatikanskog sabora problem staroslavenske liturgije postao je povijesno poglavlje Crkve u Hrvata, pa tako i crkve sv. Jeronima u Rimu.

Osluškujući jeku nabrojanih dokumenata, osjećamo bioritam staroslavenske liturgije u crkvi sv. Jeronima i pratimo njezinu krivulju od svijesti i prakse neopterećenih pitanjem koji bi trebao biti jezik Hrvata u liturgijskim slavljenjima koja se slave u ovoj crkvi (Informacija biskupa Petra Cedulini), preko prakse reduciranja staroslavenskog bogoslužja (Merati), i svijesti da tako ne bi smjelo biti (Izjava Kaptola 1776.), prema praksi minimiziranja (Vizitacija 1824.) i gubljenja svijesti o pravu na staroslavensko bogoslužje (dozvola pape Leona XIII. za slavljenje staroslavenske mise) do prakse potpunog nijekanja bilo kakvog prava na staroslavensku liturgiju (Dokumenat Državnog tajništva 1925.) u ovoj crkvi.

Svijest o pravu na staroslavensko bogoslužje u sv. Jeronimu bila je iščezla sve do 1940. godine a i tada je uskrsnula samo u obliku pobožne želje i ponizne molbe (molba rektora Zavoda) da se i ovoj crkvi dade privilegij staroslavenskog bogoslužja kao da ga prije nikada nije imala. Protivnici staroslavenskog jezika u liturgiji, jedni vođeni političkim razlozima a drugi eklezijalnim strahom od svega što nije latinsko, pokopali su pravo crkve sv. Jeronima na staroslavensko bogoslužje i učinili da mrvice jednogodišnjih dozvola kao i dozvola za jednu svečanu staroslavensku misu budu primane kao izraz velikodušnosti i milosti.

Uvođenjem živih jezika u liturgiju (SC 36,2) Drugi vatikanski sabor je na indirektan način našao najbolje rješenje i ovom problemu.

Briga za jezik i bogoslužje

Pojam »Glagolitica Hieronymiana«, osim slavljenja staroslavenske službe Božje u crkvi sv. Jeronima, obuhvaća, kako je već rečeno, i brigu i nastojanje ustanova i ljudi povezanih s ovom crkvom na očuvanju i gajenju staroslavenskog bogoslužja ne samo u ovoj crkvi nego u cijeloj Crkvi među Hrvatima. Kad kažemo očuvanje i gajenje mislimo u prvom redu na brigu koju su članovi Bratovštine ili Kaptola sv. Jeronima imali oko prevođenja, tiskanja i izdavanja staroslavenskih liturgijskih knjiga, zatim drugih vjerskih knjiga, ali mislimo i na njihovu jezikoslovnu djelatnost jer je upravo jezik važna odrednica staroslavenske liturgije.

Ovu brigu počinjemo prema dokumentima slijediti već od vremena prije gradnje Sikstove crkve.

A) šesnaesto stoljeće

Na svojoj sjednici od 2. studenog 1577. godine Bratovština je zaključila da će dati pet škuda svećeniku Tomi za tiskanje kršćanskog nauka što ga je ovaj preveo na hrvatski na opću korist hrvatskog naroda. Te će se knjige poslati u hrvatske krajeve⁵⁹. Na sjednici od 4. veljače 1582. Bratovština daje pet škuda Aleksandru Komuloviću za izdanje kršćanskog nauka, a 4. ožujka iste godine daje još dvadeset škuda⁶⁰. Aleksandar Komulović (Alessandro de Comoli) bio je prvi natpop Kaptola sv. Jeronima. Osim ovog katekizma preveo je i izdao »Manji kršćanski nauk« Roberta Bellarmina, a godine 1606. »Zrcalo od ispoviesti«⁶¹.

⁵⁹ ASJ, *Decreti* 3, 169; usp. J. BURIĆ, *Iz prošlosti...*, 30.

⁶⁰ ASJ, *Decreti* 4, 45v, 46v, 47v, 51v. usp. J. BURIĆ, *Iz prošlosti...*, 30.

⁶¹ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 97–99.

Na sjednici 12. ožujka 1582. Bratovština zaključuje da se tiska petsto primjeraka prijevoda knjige »Breve direttorio fatto ad parochos« isusovca Giovannia Polancho, koju je s talijanskog na hrvatski preveo Šime Budinić, Zadranić, pod naslovom »Ispravniich za erei ispovidniici i za pokornih«, uz uvjet da se jednom bilješkom istakne u knjizi da se vidi ljubav koju Bratovština gaji prema hrvatskom narodu⁶².

B) Sedamnaesto stoljeće

U sedamnaestom stoljeću nekoliko imena vezanih uz sv. Jeronima prevode i izdaju knjige za svoj narod.

Ivan Tomko Mrnavić, Šibenčanin († 1637.), kanonik šibenski pa biskup bosanski (1631.–1635.), onaj isti uz čije ime nalazimo prvu bilješku o staroslavenskoj liturgiji u crkvi sv. Jeronima, napisao je skicu papinog pisma koje se nalazi na početku glagoljskog misala Rafaela Levakovića tiskanog 1631., a sam je već godine 1624. izjavio da je Bellarminov mali kršćanski nauk već prije preveo na naš hrvatski jezik i tiskao latinicom. Godine 1627. izišlo je u njegovu prijevodu Bellarminovo najbogatije tumačenje kršćanskog nauka⁶³.

Godine 1636. i 1637. Franjo Manola iz Splita, rođen oko 1596., kanonik sv. Jeronima i kasniji biskup u Korčuli (1643–1664) bio je od strane Sv. Stolice cenzor Kašićevog prijevoda »Rituala Rimskoga«⁶⁴.

U isto vrijeme drugi kanonik, Antun Deodat Bogdanović s otoka Lastova (oko 1599–1656) bio je cenzor drugog Kašićeva prijevoda Bellarminova djela »De ascensione mentis ad Deum«, a godine 1639. Kašićeva Evandelistara⁶⁵.

Franjo Jurjević (Georgiceo, Georgijević) iz Kaštel Sućurca (oko 1640–1729) kanonik i natpop kaptola sv. Jeronima bio je od godine 1682. korektor glagoljskog brevijara, a od 1703. korektor glagoljskog misala i prevodilac novih misa svetaca za taj misal⁶⁶.

Ivan Paštrić iz Poljica (1636–1708) bio je zadnje dvije godine svog života predsjednik Bratovštine⁶⁷. U njegovoj su redakciji izišli glagoljski brevijar 1688. i glagoljski misal 1706. Godine 1688. započeo je pisati »glagoljsku sumu«, ali je nije objavio⁶⁸. Godine 1707. izašao je sveščić za pokojničke mise koje je on priredio⁶⁹.

C) Osamnaesto stoljeće

Kanonik Antun Tripković iz Dobrote u Boki Kotorskoj (1705–1771) bio je revizor hrvatskog prijevoda Rusićevo »Novog Uvieta«⁷⁰.

⁶² ASJ, *Decreti* 4, 47v, 51v; usp. J. BURIĆ, *Iz prošlosti...*, 30.

⁶³ Usp. J. BURIĆ, *Libri publicati...*, 827–841.

⁶⁴ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 105.

⁶⁵ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 111.

⁶⁶ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 115–116.

⁶⁷ Usp. I. GOLUB, *Život i djelo...*, 15.

⁶⁸ Usp. I. GOLUB, *Rad Ivana Paštrića na izdavanju glagoljskih liturgijskih knjiga*, u *Slovo* 21, 377 ss.

⁶⁹ Usp. J. BURIĆ, *Libri publicati...*, 830.

⁷⁰ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...* 122–123.

O Krčaninu Vinku Premudi, bivšem kanoniku sv. Jeronima, piše njegov biskup da vrlo dobro poznaje talijanski i »ilirski« jezik tako da je kroz trinaest godina bio kod Inkvizicije svetog Oficija u Mlecima revizor i cenzor knjiga koje su se tamo tiskale⁷¹. Očito je da se radi o glagoljskim knjigama.

Vinko Radinković iz Dubrovnika (oko 1720–1779), kanonik. Nije sudjelovao u izdavanju glagoljskih knjiga, ali je 1762. postao učiteljem hrvatskog jezika u kolegiju Propagande⁷².

Antun Armanini iz Skradina (†1827.) beneficijat a potom i kanonik, sudjelovao je kod tiskanja glagoljskog brevijara 1791.⁷³

D) Devetnaesto stoljeće

Ivan Kapor (Capor) beneficijat, kanonik, natpop, svećenik korčulanske biskupije (†1849.) napisao je dvije knjige »O domovini svetog Jeronima«, ali njegova treća knjiga »O ilirskom jeziku«, koju je napisao 1844., svrstava ga među ove, za jezik i bogoslužje, zaslužne ljude⁷⁴.

Ivan Despot iz Zaostroga (1799–1849) kanonik. Godine 1837. povjerio mu je đakovački biskup J. Kuković da »obavi korekturu poslanica i evanđelja u ilirskom jeziku što će se naskoro tiskati u Rimu«⁷⁵.

Vinko Mrkica iz Skradina (1808–1878) kanonik, preveo je na hrvatski poslanice i evanđelja. Njegov je prijevod biskup Dobrila držao najboljim⁷⁶.

Nikola Voršak iz Iloka (1836–1880) kanonik. Godine 1874. izdao je »Naputak izpoviednikom«, napisao ocjenu Ivekovićeve lekcionara, 1878. izišao je evanđelistar koji je on preveo: »Čitanja i evangjelja za sve nedjelje, blagdane i svece po naših biskupijah«⁷⁷.

Ivanu Črnčiću iz Polja na otoku Krku (1830–1897) natpopu, godine 1878. Kongregacija propagande povjerava da zajedno s Dragutinom Parčićem pripremi izdanje novog glagoljskog misala⁷⁸. Pisao je mnogo o glagoljici i staroslavenskom jeziku⁷⁹.

Dragutin A. Parčić iz Vrbnika na otoku Krku (1832–1902) kanonik. Bio je redaktor glagoljskog misala koji je izišao 1893. Iste godine bio je tiskan i njegov hrvatski obrednik⁸⁰. »Mise za umrše« što ih je priredio bile su tiskane 1893. i 1894.⁸¹. Sastavio je mali talijansko–hrvatski rječnik, zatim »Riečnik ilirsko–talijanski«

⁷¹ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 123.

⁷² Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 125–126.

⁷³ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 131

⁷⁴ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 132–133.

⁷⁵ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 137.

⁷⁶ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 138.

⁷⁷ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 146–147.

⁷⁸ Usp. J. BURIĆ, *Libri publicati...*, 830; L. JELIĆ, *Fontes...*, XIX 78, XIX 80.

⁷⁹ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 148.

⁸⁰ Usp. J. BURIĆ, *Kanonici...*, 149–150.

⁸¹ Usp. M. BOLONIĆ, *Tiskane knjige krčkih glagoljaša*, u *Croatica Christiana Periodica* 5, 1980, 33.

1858., »Riečnik talijansko-slovenski« 1868. Njegova prva gramatika hrvatskog jezika na talijanskom jeziku izišla je 1873.⁸²

Ukidanjem Kaptola 1901. godine prestala je svetojeronimska zauzetost za glagoljsku izdavačku djelatnost koja je trajala više od tri stoljeća. U to vrijeme marom članova Bratovštine i Kaptola ili njihovom pomoću izlazili su misali, brevijari, rituali, lekcionari, katekizmi, knjige meditativnog, pravnog i lingvističkog sadržaja. Od sto devetnaest poznatih članova Kaptola⁸³, njih četrnaest čvrsto je vezano uz ovu djelatnost. Pribrajajući ovom broju kanonika i članove Bratovštine, bilo one poznate bilo nepoznate koji na ovom polju imaju svojih zasluga, ovaj se broj znatno povećava. S obzirom da su se članovi Bratovštine i Kaptola bavili i drugim – karitativnim, znanstvenim, kulturnim, diplomatskim, duhovnim aktivnostima – i ovaj broj zauzetih glagolitikom velik je znak njihova osjećaja za narod.

Zaključak

Završavajući ovaj prikaz smijemo zaključiti da je crkva sv. Jeronima kroz vjekove svog postojanja igrala značajnu ulogu na planu hrvatskog glagoljaštva. Ona je, slaveći staroslavensku liturgiju, tijekom godina i stoljeća, nažalost, svedenu na egzistencijalni minimum, bila mjesto prezentiranja hrvatske glagoljaške baštine u centru Zapadne Crkve i znak jedinstva Crkve u različitosti. No njezino je značenje na glagoljaškom planu osobito poraslo i doseglo svoj vrhunac od vremena kada je Propaganda preuzela izdavanje i tiskanje glagoljskih liturgijskih knjiga. Nijedno Propagandino glagoljsko izdanje nije moglo mimoći članove Bratovštine ili Kaptola a da ne budu angažirani na različitim zadacima pri uređivanju i tiskanju. U tome je najveća uloga ljudi iz sv. Jeronima za hrvatsku glagoljašku tradiciju. No to je samo dostojan odgovor sv. Jeronima na očekivanja hrvatskog naroda, jer je sv. Jeronim po položaju i mogućnostima, kao niti jedna druga hrvatska ustanova, bio najpozvaniji da u ovome dade svoj obol. Mogućnosti Rima kao centra kulture i kao centra kršćanstva, od svih hrvatskih ustanova u domovini i u svijetu, najbolje su mogli iskoristiti upravo ustanove sv. Jeronima i njihovi sposobni, spremni i kvalificirani članovi. Bez plodova njihova rada hrvatska bi glagoljaška baština bila mnogo siromašnija.

Sommario

In base ai documenti storici seguiamo la prassi della liturgia paleoslava sia nella antica chiesa (fino al 1589) sia nella nuova sistina di San Girolamo. Sisto V, nella bolla »Sapientiam sanctorum«, prescrive che solo i croati (allora detti »illirici«) possono essere membri del nuovo Capitolo nazionale. Un conspicuo numero dei canonici a Roma si è dedicato all'attività linguistica ed editoriale dei libri liturgici glagolitici. Anche dopo la soppressione del Capitolo (1901) è proseguito l'uso del paleoslavo nella chiesa di San Girolamo, sebbene in forma ridotta, sino al Concilio Vaticano II, il quale ha dato ampio spazio alle lingue nazionali nella liturgia.

⁸² Usp. J. BURIC, *Kanonici...*, 149. Navedeni Parčićeve rječnici danas su vrlo cijenjeni zbog čistoće hrvatskog jezika.

⁸³ Usp. J. BURIC, *Kanonici...*, 155.